

Вітер розповідає про Вальдемара До та його доньок

Пронесеться вітер над травною, і по ній пробіжить хвиля, як по воді; пронесеться над нивою, і вона збуриться, як море. Так танцює вітер. А послухай його оповіді! Він співає їх, і голос його звучить по-різному: у лісі — так, у слухових вікнах, щілинах і тріщинах стін — інакше. Бачиш, як він женеться по небу хмари, наче стада овець?

Чуєш, як він виє у відчинених воротах, мов вартовий сурмить у ріг? А як дивно гуде він у димоході, вриваючись у камін! Полум'я спалахує й розлітається іскрами, осяваючи далекі кути кімнати, і сидіти тут, слухаючи його, тепло й спокійно. Нехай розповідає лише він один! Казок та історій він знає більше, ніж усі ми, разом узяті. Слухай же, він починає розповідь!

«У-у-уу! Лети далі!» — це його приспів.

— На березі Великого Бельту стоїть старий замок із товстими червоними стінами, — почав вітер. — Я знаю там кожний камінь, я бачив їх усі, ще коли вони сиділи в стінах замку Марека Стіга. Замок знесли, а каміння знову пішло в діло, з нього склали нові стіни, новий замок, в іншому місці — у садибі Борребю, він стоїть там і донині.

Знав я і високошляхетних володарів і володарок замку, багато їх поколінь змінилося на моїх очах. Зараз я розповім про Вальдемара До та його дочок!

Високо тримав він свою голову — в ньому текла королівська кров. І вмів він не тільки оленів цькувати та келихи спорожнювати, а дещо краще, а що саме — «поживемо-побачимо», казав він.

Дружина його, зодягнена в парчеву сукню, гордо ступала по блискучій мозаїчній підлозі. Розкішна була оббивка стін, дорого заплачено за витончені різьблені меблі. Багато золотого й срібного начиння принесла пані в посаг. У льохах зберігалось німецьке пиво — поки там взагалі що-небудь зберігалось. У стайнях іржали доглянуті вороні коні. Багато жили в замку Ворребю — поки багатство ще трималося.

Були у господарів і діти, три ніжні дівчини: Іда, Йоганна та Анна Дортея. Я ще пам'ятаю їхні імена.

Багаті то були люди, знатні, народжені й зрослі в розкошах. У-у-уу! Лети далі! — заспівав вітер і продовжив свою розповідь: — Тут не траплялося мені бачити, як в інших старовинних замках, щоб високошляхетна пані разом зі своїми дівчатами сиділа в парадній залі за прядкою. Ні, вона грала на дзвінкій лютні й співала, та не самі лише старі данські пісні, а й чужоземні, іншими мовами. Тут відбувалися гостювання й бенкети, гості наїжджали й з дальніх, і з ближніх місць, гриміла музика, дзвеніли келихи, і навіть мені не під силу було їх перекрити! Тут із блиском і тріском гуляла гординя, тут були пани, та не було радості.

Стояв травневий вечір, — продовжував вітер, — я йшов із заходу. Я бачив, як розбивалися об ютландський берег кораблі, я пронісся над вересовою пустелею й зеленим лісистим узбережжям, я, запихавшись і відсапуючи, прошумів над островом Фюн і Великим Бельтом і влігся тільки біля берегів Зеландії, поблизу Борребю, у чудовому дубовому лісі — він був ще цілий тоді.

По лісу блукали хлопці з навколишніх сіл і збирали хмиз і гілки, найбільші й сухі. Вони поверталися з ними в село, складали їх у купи, підпалювали й з піснями пускалися танцювати навколо. Дівчата не відставали від хлопців.

Я лежав тихо, — розповідав вітер, — і лишень тихенько дув на гілку, покладену найвродливішим хлопцем. Вона спалахнула, спалахнула яскравіше за всіх, і хлопця назвали королем свята, а він обрав собі з дівчат королеву. Ото було веселоштів і радості — більше, ніж у багатому панському замку Борребю.

Тим часом до замку під'їжджала запряжена шістьма кіньми позолочена карета. У ній сиділа пані й три її дочки, три ніжні, юні, прекрасні квітки: троянда, лілія і бліда гіацинт. Сама мати була як пишний тюльпан і не відповідала ні на один реверанс, ні на один уклін, якими вітали її селяни, що припинили гру. Тюльпан наче боявся зламати своє крихке стебло.

«А ви, трояндо, ліліє і бліда гіацинте, — так, я бачив їх усіх трьох, — чиїми королевами будете ви? — думав я. — Вашим королем буде гордий лицар, а то, мабуть, і принц!» У-у-уу! Лети далі! Лети далі!

Ось так, карета проїхала, і селяни знову пустилися в танок. Пані здійснювала літній об'їзд своїх володінь — Борребю, Тьеребю, всіх сіл околиць.

А вночі, коли я піднявся, — продовжував вітер, — високошляхетна панія лягла, щоб уже не встати. З нею сталося те, що стається з усіма людьми, нічого нового. Вальдемар До стояв кілька хвилин серйозний і задумливий. Горде дерево гнеться, та не ламається, думалося йому. Доньки плакали, челядь

також витирала очі хустками. Пані До поспішила далі з цього світу, полетів далі й я! У-у-уу! — сказав вітер.

Я повернувся назад — я часто повертався, — проносячись над островом Фюн і Великим Бельтом, і влігся на морський берег у Борребю, поблизу чудового дубового лісу. У ньому вили собі гнізда орлани, вяхирі, сині ворони і навіть чорні лелеки. Стояла рання весна. Одні птахи ще сиділи на яйцях, інші вже вивели пташенят. Ах, як літали, як кричали пташині зграї! У лісі лунали удари сокир, дуби були приречені на зруб. Вальдемар До збирався збудувати дорогий корабель — військовий трипалубний корабель, його обіцяв купити король. Ось чому валіли ліс — прикмету моряків, прихисток птахів. Літали колами сполохані сорокопуди — їхні гнізда були зруйновані. Орлани й інші лісові птахи позбавлялися своїх осель. Вони як божевільні кружляли в повітрі, кричачи від страху й люті. Я розумів їх. А ворони й галки кричали голосно й насмішкливо: «Крах! Геть із гнізда! Крах! Крах!»

Посеред лісу, біля артілі лісорубів, стояли Вальдемар До й три його дочки. Усі вони сміялися з диких криків птахів, усі, окрім молодшої, Анни Дортеї. Їй було шкода птахів, і коли настав черед напівзасохлого дуба, на голих гілках якого тулилося гніздо чорного лелеки з уже виведеними пташенятами, вона попросила не рубати дерево, попросила зі сльозами на очах, і дуб пощадили заради чорного лелеки — чи варто було говорити через одне дерево!

Затім пішла пиляння й рубка — будували трипалубний корабель. Сам будівничий був незнатного роду, але благородної душі людина. Очі й чоло викривали в ньому розум, і Вальдемар До охоче слухав його оповіді. Заслуховувалася ними й маленька Іда, старша дочка, якій було п'ятнадцять років. Будівничий же, споруджуючи корабель для Вальдемара До, будував повітряний замок і для себе, в якому він та Іда сиділи поруч, як чоловік і дружина. Так воно й сталося б, будь його замок із кам'яними стінами, з валами й ровами, з лісом і садом. Тільки де ж горобцеві соватися в танок журавлів! Як не розумний був молодий будівничий, він усе ж був бідняк. У-у-уу! Умчався я, умчався й він — не смів він більше там залишатися, а Іда примирилася зі своєю долею, що ж їй було робити?..

У стайнях іржали вороні коні, на них варто було подивитися, і на них дивилися. Адмірал, посланий самим королем для огляду й покупки нового військового корабля, голосно захоплювався гарячими кіньми. Я добре все чув, адже я пройшов за панами у відчинені двері й сипав їм під ноги золоту соломку, — розповідав вітер. — Вальдемар До хотів отримати золото, а адмірал — вороних коней, ото ж-то він і нахвалював їх. Та його не зрозуміли, і справа не склалася. Корабель як стояв, так і лишився стояти на березі, прикритий

дошками, — ноїв ковчег, якому не судилося пуститися в путь. У-у-уу! Лети далі! Лети далі! Шкода було дивитися на нього!

Зимою, коли земля лежала під снігом, плавучі льоди забили весь Бельт, а я наганяв їх на берег, — говорив вітер. — Зимою прилітали зграї ворон і круків, одні чорніші за інших. Птахи сідали на занедбаний, мертвий, одинокий корабель, що стояв на березі, і хрипло кричали про загублений ліс, про зруйновані дорогі їм гнізда, про безпритульних старих птахів, про бездомних молодих, і все ради цієї величної руїни — гордого корабля, якому не судилося вийти в море.

Я закрутив сніговий вихор, і сніг лягав навколо корабля й накривав його, наче розбушувані хвилі. Я дав йому послухати свій голос і музику бурі. Моя совість чиста: я зробив своє діло, познайомив його з усім, що належить знати кораблю. У-у-уу! Лети далі!

Минула й зима. Зима й літо минають, як проношуся я, як проноситься сніг, як облітає

Яблуневий цвіт і падає листя. Лети далі! Лети далі! Лети далі! Так само і з людьми...

Але доньки були ще молоді. Іда й досі квітла, мов троянда, як і в ту пору, коли нею милувався будівничий корабля. Я часто грався її розпущеним руським волоссям, коли вона задумливо стояла під яблунею в саду, не помічаючи, як я обсипаю її квітами. Вона дивилася на червоне сонечко й золоте небосхил, що просвічував крізь темні дерева та кущі.

Її сестра, Йоганна, була схожа на струнку блискучу лілію; вона була горда й пихата, з такою ж тонкою талією, яка була в матері. Вона любила заходити до великої зали, де висіли портрети предків. Знатні дами були зображені в оксамитових і шовкових сукнях та в шапочках, затканих перлами, що прикривали заплетене в коси волосся. Які ж вони були прекрасні! Їхні чоловіки були в сталевих обладунках або в дорогих мантиях на білячому хутрі з високими стоячими блакитними комірцями. Мечі вони носили не на попереку, а коло стегна. Десь колись висітиме портрет Йоганни, яким буде її шляхетний чоловік? Ось про що вона думала, ось що беззвучно шепотіли її губи. Я підслухав це, коли ввірвався до зали довгим коридором і, змінившись, помчав назад.

Анна Дортея, ще чотирнадцятирічна дівчинка, була тиха й задумлива. Її великі сині, як море, очі дивилися серйозно й сумно, але на устах пурхала дитяча усмішка. Я не міг її здути, та й не хотів.

Я часто зустрічав Анну Дортею в саду, на дорозі й у полі. Вона збирала квіти й трави, які могли придатися її батькові: він готував із них питво й краплі. Вальдемар До був не лише зарозумілий і гордий, а й учений. Він багато знав. Усі це бачили, усі про це шепотілися. Вогонь палав у його каміні навіть улітку, а двері були замкнені. Він проводив у замкненні дні й ночі, але не любив поширюватися про свою роботу. Сили природи треба випробовувати в тиші. Скоро, скоро знайде він найкраще, найцінніше — червоне золото.

Ось чому з каміна валував дим, ось чому тріщало й полум'яніло в ньому вогнище. Так, так, без мене тут не обійшлося, — розповідав вітер. «Буде, буде! — гудів я в трубу. — Усе розвіється димом, сажею, золою, попелом. Ти прогориш! У-у-уу! Лети далі! Лети далі!» Вальдемар До стояв на своєму.

Куди ж поділися чудові коні зі стайнь? Куди поділося старовинне золоте й срібне начиння зі шаф? Куди поділися корови з полів, усе добро й маєток? Так, усе це можна розплавити! Розплавити в золотому тиглі, але золота не отримати.

Порожньо стало в коморах, у льохах і на горищах. Люди поменшали, мишей побільшало. Віконне скло лусне тут, трісне там, і мені вже не треба входити обов'язково через двері, — розповідав вітер. — Де димить труба, там готують їжу, а тут диміла така труба, що пожирала всю їжу заради червоного золота.

Я гудів у брамі фортеці, наче вартовий сурмив у ріг, але тут уже не було вартового, — розповідав вітер. — Я крутив вежовий флюгер, і він рипів, наче вартовий хропів на вежі, але вартового не було й там — були лише щури й миші. Злидні накривали на стіл, злидні оселилися в платтяних шафах і буфетах, двері зривалися з петель, повсюди з'явилися тріщини й щілини, я вільно входив і виходив, — розповідав вітер, — отож-то й знаю, як усе було.

Від диму й попелу, від турбот і безсонних ночей посивіли борода й скроні володаря Борребю, пожовкло й пооралося зморшками обличчя, але очі й досі блищали в очікуванні золота, бажаного золота.

Я пихав йому димом і попелом в обличчя й бороду. Замість золота з'явилися борги. Я свистів у розбитих вікнах і щілинах, задував у скрині дочок, де лежали їхні полинялі, зношені сукні — носити їх доводилося безкінечно, без зміни. Так, не таку пісню співали дівчатам над колискою! Панське життя стало життям горемним. Лише я один співав там на весь голос! — розповідав вітер. — Я засипав увесь замок снігом — кажуть, ніби під снігом тепліше. Узяти дров нізвідки було, ліс-бо вирубили. А мороз так і тріщав. Я гуляв усім замком, врывався у слухові вікна й проходи, бешкетував над дахом і стінами. Шляхетні дочки повтікали від холоду в ліжка, батько заліз під хутряну ковдру.

Ні їжі, ні дров — от тобі й панське життя! У-у-уу! Лети далі! Буде, буде! Але панові До було замало.

«За зимою прийде весна, — казав він. — За нуждою прийде достаток. Треба лише трохи почекати, почекати. Маєток закладено, тепер саме час з'явитися золоту, і воно з'явиться до свята».

Я чув, як він шепотів павукові: «Ти, працьовитий маленький ткачу, ти учиш мене витримки. Порвуть твою тканину, ти починаєш спочатку й доводиш роботу до кінця. Порвуть знову — ти знову, не впавши духом, берешся за діло. Спочатку, спочатку! Так і слід! І врешті-решт ти будеш винагороджений».

Але ось і перший день Великодня. Задзвонили дзвони, заграло на небі сонце. Вальдемар До лихоманково працював усю ніч, кип'ятив, охолоджував, перемішував, сублімував. Я чув, як він зітхав у розпачі, чув, як він молився, чув, як він затримував подих. Його лампа згасла — він цього не помітив. Я роздував вугілля, вони кидали червоний відблиск на його бліде, як крейда, обличчя з глибоко запалими очима. І раптом очі його стали розширюватися все більше й більше, і ось уже, здавалося, готові були вискочити з орбіт.

Подивіться в посуд алхіміка! Там щось мерехтить. Горить, як жар, чисте й важке... Він підносить посуд тремтячою рукою, він із дрожжю в голосі вигукує: «Золото! Золото!» У нього запаморочилося в голові, я міг би звалити його одним подихом, — розповідав вітер, — але я лише дмухнув на вугілля й пішов за ним до кімнати, де мерзли його доньки. Його камзол, борода, скуйовджене волосся були обсіпані попелом. Він випростався й високо підняв скарб, укладений у крихкому посуді. «Знайшов! Отримав! Золото!» — закричав він і простягнув їм посуд, що искрився на сонці, але тут рука його здригнулася, і посуд упав на підлогу, розлетівся на тисячу уламків. Остання мильна бульбашка надії луснула... У-у-уу! Лети далі! І я понісся із замку алхіміка.

Пізньої осені, коли дні стають коротшими, а туман приходить зі своєю мокрою ганчіркою й вижимає краплі на ягоди й голі гілки, я повернувся свіжий і бадьорий, провітрив і обдув небо від хмар і, до річі, поламав гнилі гілки — робота не ахти яка, але хтось же мусить її робити. У замку Борребю теж було чисто, наче виметено, тільки на інший лад. Ворог Вальдемара До, Уве Рамель із Баснеса, з'явився із заставною на маєток: тепер замок і все майно належали йому. Я гримав по розбитих вікнах, грюкав ветхими дверима, свистів у щілини й діри: «У-у-уу! Нехай не захочеться панові Уве лишатися тут!» Іда й Анна Дортея заливалися гіркими сльозами; Йоганна стояла гордо випроставшись, бліда, до крові прикусивши палець. Але яка користь! Уве Рамель дозволив панові До жити в замку до самої смерті, але йому й спасибі за це не сказали. Я

все чув, я бачив, як бездомний дворянин гордо звів голову й випростався. Тут я з такою силою хльоснув по замку й старих липах, що зламав товстелезну й зовсім не гнилу гілку. Вона впала коло воріт і лишилася лежати, наче мітла, на випадок, якщо знадобиться щось вимести. І вимели — колишніх власників.

Важкий видався день, гірка година, але вони були налаштовані рішуче й не гнули спини. Нічого в них не лишилося, крім того, що було на собі, та щойно купленого посуду, в який зібрали з підлоги рештки скарбу, що так багато обіцяв, але нічого не дав. Вальдемар До сховав його на грудях, узяв до рук ціпок, і ось колись багатий володар замку вийшов зі своїми трьома доньками з Борребю. Я охолоджував своїм подихом його гарячі щоки, гладив по бороді й довгому сивому волоссю й співав, як умів: «У-у-уу! Лети далі! Лети далі!»

Іда й Анна Дортея йшли поруч із батьком; Йоганна, виходячи з воріт, озирнулася. Навіщо? Адже щастя не обернеться. Вона подивилася на червоні стіни, зведені з каміння замку Марек Стіга, й згадала про його доньок. І старша, молодшу за руку взявши, Пустився блукати з нею по світу.

Чи згадала Йоганна цю пісню? Тут вигнанців було троє, та четвертий — батько. І вони попленталися дорогою,

по якій, бувало, їздили в кареті, побрели вони в поле Смідstrup, до жалюгідної мазанки, найнятої ними за десять марок на рік, — нове панське маєття, порожні стіни, порожній посуд. Ворони й галки літали над ними й насмішкувато кричали: «Крах! Крах! Розорення! Крах!» — як кричали птахи в лісі Борребю, коли дерева падали під ударами сокир.

Пан До та його доньки чудово розуміли ці крики, хоч я й дув їм у вуха з усієї сили — чи варто було слухати?

Так увійшли вони в мазанку, а я помчав над болотами й полями, над голими кущами й роздягненими лісами, у відкрите море, в інші країни. У-у-уу! Лети далі! Лети далі! І так із року в рік.

Що ж сталося з Вальдемаром До, що сталося з його доньками? Вітер розповідає:

— Останньою я бачив Анну Дортею, блідий гіацинт, — вона вже була сутулою старенькою, минуло ж цілих п'ятдесят років. Вона пережила всіх і все знала.

На вересовому пустирі біля міста Віборга стояв новий гарний дім священика — червоні стіни, зубчастий фронтон. З труби валив густий дим. Лагідна дружина священика й красуні-доньки сиділи біля вікна й дивилися поверх кущів садового терну на бурий пустир. Що ж вони там бачили? Вони бачили гніздо

лелеки, що ліпилося на даху напівзруйнованої хатини. Весь дах поріс мохом і диким часником, і покривало ту хатину головним чином не воно, а гніздо лелеки. І лише воно єдине лагодилося — його тримав у порядку сам лелека.

На цю хатину можна було лише дивитися, але аж ніяк не чіпати! Навіть мені доводилося дути тут обережно! — розповідав вітер. — Лише заради гнізда лелеки й залишали на пустирі таку руїну, інакше давно б знесли. Родина священика не хотіла проганяти лелеку, ото ж хатина стояла, а в ній жила бідна старенька. Своїм прихистком вона завдячувала єгипетському птаху, а може, й навпаки, лелека був зобов'язаний їй тим, що вона колись заступилася за гніздо його чорного брата, який жив у лісі Борребю. В ті часи жебрачка була ніжним дитям, блідим гіацинтом високородного квітника. Анна Дортея пам'ятала все.

«О-ох! — Так, і люди зітхають, як вітер у очереті й осоці. — О-ох! Не дзвонили дзвони над твоєю могилою, Вальдемаре До! Не співали бідні школярі, коли бездомного володаря Борребю опускали в землю!.. Так, усьому, всьому настає кінець, навіть нещастю!.. Сестра Іда вийшла заміж за селянина. Це-то й завдало батькові найжорстокішого удару... Чоловік його доньки — жалюгідний раб, якого пан може посадити на кобилку. Тепер і він, певно, в землі, і сестра Іда. Так, так! Лише мені, бідній, доля кінця не посилає!»

Так говорила Анна Дортея в жалюгідній хатині, що стояла лише завдяки лелеці.

Ну, а про найздоровішу й найсміливішу з сестер подбав я сам! — продовжував вітер. — Вона вдяглася в сукню, яка була їй більше до смаку: перевдяглася хлопцем і найнялася матросом на корабель. Скупа була вона на слова, суора на вигляд, але від роботи не відмахувалася, от тільки лазати не вміла. Ну, я й здув її у воду, поки не розпізнали, що вона жінка, — і добре зробив!

Був перший день Великодня, як і тоді, коли Вальдемару До здалося, що він отримав золото, і я почув під дахом із гніздом лелеки спів, останню пісню Анни Дортеї.

У хатині не було навіть вікна, а просто круглий отвір у стіні. Мов золотий самородок, зійшло сонце й заповнило собою хатину. Який то був блиск! Очі Анни Дортеї не витримали, не витримало й серце. Щоправда, сонце тут ні до чого; не осяй воно її того ранку, сталося б те саме.

З ласки лелеки в Анни Дортеї був дах над головою до останнього дня її життя. Я співав і над її могилою, і над могилою її батька, я знаю, де і та, й інша, а крім мене, не знає ніхто.

Тепер настали нові часи, інші часи! Стара проїжджа дорога тепер впирається в огорожене поле, нова проходить по могилах, а скоро промчить тут і паровоз, тягнучи за собою ряд вагонів і гримотячи над могилами, такими ж забутими, як і імена. У-у-уу! Лети далі!

Ось вам і вся історія про Вальдемара До та його доньок. Розкажи її краще, хто зможе! — завершив вітер і повернув в інший бік.

І слід його простяг.